

ኤርትራ መሬት ሐቀኛ ታሪኽን : ቅዱስ ባህልን

ሃገረ ኤርትራ መሬት ክቡር ታሪኽን ባህሊን

መሬት ፍትህን : ሰላምን ሸሻይን

1ይ ክፋል

ተዳለው ብመድሃኔ ተሰፋላለም

ክቡር አምባቢ :

(ጅግንነት ' ውዕሎ'ምበር ብህሎ አይኮነን ! ቃል ክቡር ተ/ይ ስዩም ወ/ማርያም ግሪፕ) እዚ ሐቀኛ ትረኻ : ውሸጣዊ ስምዒተይ ተንኪፉ : ብዛዕባ መን ምዃይ በርበረ አፍልጦይ ክብርኽ : መጻሕፍቲ ታሪኽ ናይ ኤርትራ ገናጺለ ክንብብ አገዲዱኒ እዩ : እኒህ ድማ : ንአምባቢ ከይሰልጥሎ ኣብ 2 ክፋል መቐቐለ ክቕርብ ክፍትን እዩ : ንቅድሚ ዘቕረብኩዎ ብዝተፈላለዩ ቅዱስ ስነጽሑፍ አዳልዮ ንህዝቢ ዘቕረብኩዎም ጽሑፋት : ብዘበርከትኩምላይ ምትብባዕን ሃናጺ ነቐፌታን : ኣብ ጉዕዞ ባይታ ስነጽሑፍ : ስንቂ ኮይኑ ሓይሊ ስለዝሃበኒ ልዑል ምስጋና እናአቕረብኩ : ከም ወትሩ ምትብባዕኩም ከይፍለየኒ እምንቶይ እዩ :

1ይ ክፋል : ኤርትራ መሬት ክቡር ታሪኽን ባህሊን : መሬት ፍትህን : ሰላምን ሸሻይን

ኤርትራ : ሃብታም ታሪኽ ዘለዎ : - ሃገረ : ሰላም : ሃገረ ፍትህ : ሃገረ ሸሻይ ህዝባ ተቐባሊ ጋሻ : ሃገረ መኸተን ዘይጸዓድ ህዝቢን : ሃገረ እምነትን ሓቂን እዩ :

ኤርትራዊ መንነት : ውጽኢት ናይ : እኩብ ድምር; ክቡር ያታዊን ሰውራዊ ባህሊናን: ውጽኢት ናይቲ ዘይሕለል ጽንዓትናን ቃልሲናን ኮይኑ : እዚ ሓዲሽ ወለዶ ነዚ ብግቡእ ተረዲኡ : ታሪኽ አመጸጸኣኡን ህልው መድረኽን ብምዝማድ : ኤርትራዊ መንነት ዝያዳ ንክዕምብብ ቃልሱ ከዛይድ ይግባእ :

ነዚ ዝሕግዙ ካብቲ **ባሕሪ : ጠብታ** : ኣብ ምክብባርን ሰብአውነት ህዝቢ ኤርትራ ቁሩብ ድሕሪት ተመሊሶ ክጠቅስ ክፍትን እዩ :

ህዝቢ ኤርትራ ካብ ጥንቲ ብታሪኽ : ዘይናቱ ዘይደሊ : ናይ ስራሕ ሰብ : ፈታው ሓቂን ፍትህን : አማኒ ኣብ ክልቲኡ ሃይማኖታት (ክርስትናን እስላምን) ልዕሊ ኩሉ ከአ ተቐባሊ ጋሻን መኽበሪ ደቂሰባትን : ንክብሩ ኣሕሊፉ ዘይህብ ኣብ ክብራታቱ ዝነበርን : ናይ መኸተን ሓኾተን : ምዃኑ ብታሪኽ ዝተመሰከረሉ ሓላል ህዝቢ እዩ :

1. ከም መበገሲ ክኾነና ኣብ 6ይ ክፍለ/ዘመን : ነቢ መሓመድ : ኣብቲ እዋን ምጅማር ሃይማኖት ምስልምና : ናይ አምነት ጉዳይ ዘሰዓበ ኩናት ዝነበሮ ሓያል ጸገም : ንሰድራ/ቤቱ ንምድሓን ባሕሪ ሰጊሮም ኣብ ምድሪ ባሕሪ ዝተባህለ (ናይ ሎሚ ኤርትራ) ሰላማማዊን ፍትሓዊን መንግስቲ ስለዘለዎ ናብኡ ከይደም ቕዑቑሉ ሰደዶም : ናይ ሸዕኡ ዝነበረ ንጉሰ ምድረባሕሪ : ነቶም ኣጋይሽ ናይ መሓመድ ተቐባሊ ክሳብ ሃገሮም ሰላም ረኺቦም ዝምለሱ ከአንጊዶም እንክሎ : ብዘይዝኾነ ጸገም ብእምነቶም ክጸልዩ : ከምቲ ዝደልዩዎ መጸለዩ ዝህ ክሰርሑውን ፈቐደሎም : እታ ናይ መጀመርታ መስጊድ ናይ አመንቲ ምስልምና ኣብ ዓለም : መስጊድ አልሰሓባ ኣብ ባጽዕ ተደኩና ክሳብ ሕጂ ትርክብ : ካብዚ እንመሃሮ : ህዝቢ ኤርትራ : ኣብ ሰላምን ምክብባርን ዝእምን ተቐባሊ ጋሻ ምዃኑ እዩ :

2. ክሳብ መፋርቕ 2ይ ክፍለ/ዘመን : ወራር ናይ ቱርክ ዘሰዓበ : ኤርትራ ምዕቡል ናይ ንግዲ ዘመሓላልፉ ደሴታት : ከም በዓል አዳሊስ ዙሉ ዳህላክ : ማርሳታት : ጉልቡብ ፋጡማ ወዘተ : ዓለምና ንኤርትራ ብናይ ንግዲ መተሓላለፊን : እቲ ህዝባውን ምዕቡል ካብቲ ከባቢ ከም ዝነበረን ታሪኽ ይገልጹ : እዚ ሕጂ ኣብ ከም በዓል ዳህላክ ዘአመሰሉ ደሴታት ኤርታ ብአርኮሎጂስት ድህሳስን ኩዕታን ተኻይዱ ዝርከብ ዘሎ ዝተፈላለዩ ቅርሲን አሰራትን : ምስክር እዩ : ብዘይካዚ ኣብ መወዳእታ 1 ክፍለ/ዘመን : ነጋዶ ምስ ዘይሳነዩ : ኣብ ዳህላክ ከቢር መጺአም ከም ዝዳነዩን ፍትህ ከም ዝረኽቡን ይገልጹ ; ክሳብ ካብ ሰሜን ናይ ኢትዮጵያ ኣብቲ ባርት ዝነግድሉ ዝነበሩ ግዜ ምስ ዘይሰማምዑ : ኣብ ዳህላክ ከቢር መጺአም ፍትህ ይረኽቡ ከም ዝነበሩ መጽሓፈ ታሪኽ ይገነገር : ኣብ ዳህላክ ከቢር እቶም ናይ መጀመርታ ቤት ፍራዲ አቕሓምም : ንኹሉ ብቀይሕ ባሕሪ ብንግዲ ዝመሓላለፉ ዝነበሩ : ኢርጳውያን አዕራብ : አፍሪቃውያን ይኹኑ ኤርትራውያን : ፍትህ ዘአንግድ ዝነበረ ቤት ፍራዲ : ብሱልጣን ሙባርክ ዝተባህለ : ኣብ 1013 ብምት ተፈልዮም ኣብ ዳህላክ ከቢር ዝተቐበሩ ሙኻኖም መዝገብ ታሪኽ ይሕብር : ህዝቢ ኤርትራ ምዕቡል ባህልን ስነምግባርን ስርዓተ ማሕደራ ዝውንን ወሃቢ ፍትህ ከም ዝኾነ ክንርዳእ የኽእለና :

3. ኣብ 15 ክፍለ/ዘመን ሓደ ፖርቲጋላዊ " ካሲታ ንሆዘ " ዝተባህለ ደራሲ : **ደብረ ብዜን** በጺሑ ምስ ተመልሰ : ዝረአዮ ንክምስከር ኢሉ ዝጸሓፎ : " እዚ ምድሪዚ : ህዝቡ ኮነ መሬቱ : ሓድሽ ፍጡር እዩ ዝመስል : ንመረድኢ : ሓደ ሰብ ኣብ ገዝኡ ዝወዕዓለ ወይ ካብ ደገ ንገዝኡ ኣትዩ ክምሳክ እንክሎ : ወላውን እቲ በዘይ ስንቂ ንበረኻ ዝወፈረውን ጸሙ አይውዕልን : ኣብ 1541 ዓ.ም ፖርቲጋላውያን ብመርከብ ኣብ ወደብ ሕርጊን ኣብ ዝአተውሉ እዋን : ባሕሪ ነጋሲ ኢሳቕ : ምስ ዝለበሱ ካህናትን ዓባይቲ ዓዲን ኮይኑ ድመቕ አቀባብላ ከም ዝገበረሎም ተመዝጊቡሎ : ህዝቢ ኤርትራ ወናኒ ዓዲ ሸሻይን ተቐባልቲ ኢጋይሽን ምዃኑ ክንርዳእ የኽእለና : (መወከሲ (ካብ ጉዕዞታት ታሪኽ ኤርትራ : ገጽ 31-32)

4- ኣብ ከባቢ 1557 -1559 ዓ.ም. ዝነበረ ግዜ ፡ ኣብ ናይ ሸዑኡ ኣብሲንያ (ኢትዮጵያ) ሃጻይ ሚናስ ዝተባህለ ወዲ ሃጻይ ገላውዴዎስ ፡ ኣቡኡ ምስ ሞተ ፡ ናይ ኣቡኡ ንግስነት ተከአሎ። በቲ ህዝቢ ተቐባልነት ስለዘይረኸበ ፡ ኣብ 'ቲ ህዝቢ ኩናት ሕድሕድ ተወልዑ ፡ ህልቂት ተፈጸሙ ፡ ህዝቢን ሰራዊትን ናይ'ቲ ቦታ ነብሱ ንከድሕን ፡ ናብ ኤርትራ መጸኢ ተጻፈቦ ፡ ህዝቢ ኤርትራ ብግቡእ ተቀቢሉ ከሳብ ሃገሮም ሰላም ዝኸውን ኣዕቆቦም ፡ እዚ ፍጻሎ እዩ ፡

5. ኣብ 16 ክፍለዘመን ፡ ልዕልቲ ሰበኒ ጊዮርጊስ ፡ ናብ ደጊያት ገብረክርስቶስ ወዲ ደጊያት ሃብተሰሉስ ፡ ክምርጻዎ እንክለዎ ፡ ንዝሰራዘነ 1500 ባርት ተዋሂቡዎ ፡ ምሳኦን ናብ ምድረ ባሕሪ ሒዘንኦም መጻ ፡ ከም ዓቀይቶት (እሙናት ኣገልገልቲ ኮይኖም ድሕሪ ምስራሕ ፡ ብድሕሪሉ " ሲድራ ገዛ " ተባሂሎም ኣብ'ቲ ህዝቢ ፋሕ ኢሎም ነቲ ከባቢ መሲሎም ናጽነቶም ተሓልዮ ናብርኦም ይመርሑ ነበሩ ፡ ድሕሪ ቁሩብ ግዜ ግን ፡ ኣብቲ ህዝቢ ናዕብን ዕግርግርን ከእትወን ሕጊ ረጊጸም ክኸዱን ምስ ጀመሩ ፡ በቲ ናይ ሸዑ ካብ ሕጊ ወጻኢ ዝኸይዱ ፍርዲ ዝወሃቦ ፍርዶም ክወስዱ ኪኢሎም ፡ ኣብዚ ወን ስርዓተ ሕግን ሰብኣውነት ናይ ህዝቢ ኤርትራ ክንመሃር የኸእለና ፡ መወከሲ (ካብ ጉዕዞታት ታሪኽ ኤርትራ ፡ ገጽ 16. 31-32 ገጽ 51. ፡

6. ኣብ መወዳእታ 16 ክፍለዘመንን መጀመርታ 17 ክፍለዘመንን ፡ ራእሲ ዓንደሃይማኖት ወዲ ደጊያት ገብረክርስቶስ ፡ ነቲ ኣብ ገዝኦም ከም እሙን ኣገልጋሊ (ዓቀይታይ) ኮይኑ ዝነበር ዝነበረ በዓል ተምቤን ምካኤል ስሑል " ብላታ " ዝብል ሹመት ሃቦ ፡ ኣብቲ እዋን'ቲ ግዝኣት ራእሲ ዓንደሃይማኖት ፡ ከሳብ ወሎ ይበጽሕ ከም ዝነበረ ይንገር ፡ ግዝኣተ ወሎ ፡ ኣብ 2 ብምኸፋል ፡ 1ይ ንደጃዝማች ዓሊ ፡ 2ይ ንደጃዝማች ኢማም ብውክልና ሂቦም ንምምሕዳር ክጥዕሞም ፡ ዱርን ጫካን ቆጥቂጦም ፡ ንከተማ ዓድቆ ፡ ደኩኖም ፡ ዕዲጋን ቤተክርስቲያን ማርያም ጽዮን ሰራሒጥም ፡ ወተሃደራቶም ኣቐሚጦም ብፍትሒን ማዕርነትን የመሓደሩ ነበሩ ፡
እዚ ዘመን እዚ ፡ ዘመን ፍትሒን ርትዒን ዘመን ሰላምን ሸሻይን ተባሂሉ ይጽዋዕ ነበረ ፡
ኣብዚ እዋን እዚ ፡ ራእሲ ዓንደሃይማኖት ግዝኣት ስለዝበፍሑም ፡ ነቲ ኣብ ገዝኦም ዘዕበይዎ ፡ ደሓር ተሓማንነቱ ርእሶም ብላታ ዝጸውዕዎ ፡ ብላታ ምካኤል ስሑል ፡ ብእምነት ፡ ንምብምሉኡ ትግራይን ወሎን ፡ ብፍትሒን ርትዒን ቅንዕናን ብውክልና ከመሓደር ንብላታ ምካኤል ስሑል ሂቦም ናብ ሃገሮም ተመልሱ ፡
ብድሕሪኦም ግን ፡ ብላታ ምካኤል ስሑል በዓል ተምቤን ፡ ብዝሒ ዘለዎ ናይ ትግራይ መቐል ዘለዎ ሰራዊት ኣኸቲቱ ዝሓተዎ እምነት ጥሒሱ ፡ ብእምነት ንዝተሃህበ ነጋሪት ፡ ኣብ ነብሱ ብምምላስ ራእሲ ምካኤል ስሑል ንጉስ ትግራይ ባዕሉ ንነብሱ ኣጠሚቐ ምምሕዳሩ ኣብ ዓድቆ ኣጸነዑ ብምሓዝ ፡ ኣይእዘዝ ኣይግዘት ማለቱ ጥራይ ከይኣክል ፡ ነቲ ዘዕበዮ ህዝቢ ኤርትራ ፡ ዘስካሕክሕ ወራርን ኣርማናዊ ተግባርን ከሳብ ንደቂ ኣንስትዮ ምዕማጽን ፡ ግፍዕታት ኣዝነበ ፡ **ዘዕበዮ ክልፍ ኣይንከሰካ** ተባሂሉ ኣብቲ እዋን'ቲ ዝተመሰለ ኮይኑ ይስመዓካ ፡ ናይ ሸዑ ስነ/ጥበባውያን ከምዚ ክብሉ ዘመሩ ፡

ደርመን ከመዓልካ ደርመን
ከዳዕ እያ ጠላም እዛ ዘመን
ሓወይ ኢልካ ሰብ ኣይትእመን
ድሙእኳ ተምጸኣልካ ተመን ፤

ሓንቲ ከይጠቐስኩዎ ክሓልፍ ዘይደሊ ፡ ምካኤል ስሑል ከምዚ ክገብር እንክሎ ምትሕብባር ናይ ሓደ ሕድሪሚካኤል ዑቕባሰላሴ ዝበሃል ኤርትራዊ ነበሮ ፡ ምካኤል ስሑል ንወዲ ሕድሪሚካኤል (ኤርትራዊ) ዓሰሱ ክህቦ ፡ ሹመት ዶ ፡ ገምዘብ ወይስ ጥሪት ይሕሸኽ እንታይ ክህበካ ምስ በሎ ፡ ዑቕባሰላሴ ሕድሪሚካኤል ፡ ንኹሉ ኣብ ህዝቡ ዝወረደ ዘስካሕክሕ ግፍዒ ምካኤል ስሑል ምስ ረአየ ፡ ብልቡ ሓዘኑ ፤

ንሃገራይን ህዝባይን መሬቱን ርስቱን ንዋናታቱ ሂቡኩም ፡ ሰላም ከትህቡላይ እዩ ትምኒተይ ፡ ምስ በለ ፡ ከም ቃልካ ይኹን ኢሉ ፡ ምካኤል ስሑል ንትግራይ ተመልሱ ፡

ደቂ ኣንስትዮ ኤርትራ ፡ ሸዑኡ ንዑቕባሰላሴ ወዲ ሕድሪሚካኤል ከምዚ ኢሉን ደረፋሉ ፡ ፡

ወዲ ሕድሪ ምካኤል ፡ ስኒ ጸባ ጤለ
ከመዓልካ ይብላኻ ፡ ኣዋልድ ደንገለ
ኣብ'ቲ ርሒብ ዘማቲ ፡ ኣብ ጸቢብ ዓጋቲ

እንዳ ንጉስ ተማጓቲ ፡ ከመዓልካ ይብላኻ ኩለን ኣንስቲ ፡

ምካኤል ስሑል (ብጥልመትን ክሕደትን ጭካነን ዝፍለጥ ትግራዊ ኮይኑ ፡ ኣብ እንዳ ባሕሪ ነጋሲ ዝዓበየ ፡ ዓሰሲ ንዝህበ ዝነበረ ኣገልግሎት ፡ ባሕሪ ነጋሲ ፡ ኣምሲሎም ፡ ብላታ መዓርግ ሂቦም ብውክልና ንትግራይ ከመሓደር ዝሃብዎ መዝነት ኮይኑ) ከም እንደገና ንኤርትራ ከሳብ ሎን ዓንሰባ ዝበጸሕ መጠነ ሰፊሕ ወራር ኣካየደ ፡ ኮይኑ ግን ፡ **ባሕሪ ነጋሲ ቦኸሩ** ናይ ኤርትራ ማለት እዩ ፡ ንምካኤል ስሑል ኩናት ገጢሙ ሰዓር ፡ ኣብቲ ብርቱዕ ኩናት ዝነበረ ፡ ዝመቱ ወተሃደራት ናይ ምካኤል ስሑል ይቆጸር ምስተባህለ ፡ ቆጸርቲ ዝቆጸርዎ ፡ ሓደ መሰለሰ (12 ርብዓት) ባልደንጓ ቆጸሩ ፡ መግለጺ እምነትን ፍትሓውነትን ጀግንነትን ፡ ናይ ህዝቢ ኤርትራ ፡ ከሙኡ'ውን ጥልመት ናይ እሸኽ ዘም ቆንጠጠል ዝኾኑ ጎርቤትና ምጂኑ ከዘኻኸረናዝኸእል መልእኽቲዩ ፡

ተዳለወ ብመድሃኔ ተሰፋኣለም ኣብ 2ይ ክፋል ይቐጽል

ሃገረ ኤርትራ ፡ መሬት ክቡር ታሪኽን ባህሊን ፡ መሬት ፍትሒን ፡ ሰላምን ሸሻይን ፡ 1ይ ክፋል ተዳለወ ብመድሃኔ ተሰፋኣለም